

ACADEMICIANUL RADU GRIGOROVICI (1911–2008), LA CENTENARUL NAȘTERII SALE*

VASILE I. SCHIPOR

Keywords: Tradition of the best Romanian élite in Bukovina, German culture and language, optical courses, pioneering in the field of amorphous semi-conductors' Physics, independence in thinking, critical spirit, intellectually cultivated, the Bukovina model, tolerance, multiculturalism, intercultural dialogues, parallel worlds, survival of virtues, scientific multidisciplinary research of the history of Bukowina, teaching love between people, the Grigorovici model in the culture of Bukowina, characterial attributes.

Academician Radu Grigorovici (1911–2008), upon the centenary of his birth

(Abstract)**

In the tradition of the Romanian élite from age, Radu Grigorovici, born on the 10th of November 1911 in Cernauti, in a family of proficients from the social-democracy of Bukovina. He studies at the „Aron Pumnul” High School (1921–1928) and at the Faculty of Science from the University of Cernauti, obtaining licence in sciences from Chemistry (1931) and Physics (1934). After graduating, he becomes preparator within the Physical Experimenting Laboratory from the Science Faculty in Cernauti, handled by professor Eugen Badarau (1933–1935). In 1936 he transfers to Science College of the University of Bucharest, where professor Eugen Badarau was elected as chief of the molecular, optical and acoustic physics laboratory. Assistant of Optical and Electrical Storm in Gases Desk of the Science College of the University of Bucharest (1936–1949). In 1938 he sustains his doctor thesis at the University of Bucharest with the title of *Disruptive potential of the mercur vapors*. At the University of Bucharest (Science College, then Mathematics and Physics College) he handles optical geometry courses (1945–1948), applied spectroscopy (1945–1948) optitechnics (illumination and photometry), general electronics (1948–1955), mathematics optics (1953–1955), photoluminescence (1956–1957) general optics (1957–1959). Between 1947 and 1957 parallel with superior teaching, Radu Grigorovici works in production, chief engineer, chief of technical service and consultant engineer at „Lumen” and „Electrofar”. In 1949 he becomes, and in 1958 gets the title of doctor docent in sciences.

In 1960 he is removed from the superior teaching for political reasons and starts working in the research domain, where he is chief of the Semiconductor Section and second director at the Physics and Material Technology of the Magurele Institute. He now shines with discoveries in electrical discharges in gases physics, spectral analysis of the flame, light ponds, physiologic and instrumental optics and physical measuring systems. In the structural properties of the amorph semiconductors he distinguishes himself with pioneer works.

As a lector at the International Theoretical Physics Institute from Trieste, at the summer school of amorph semiconductors of the Aberdeen University and as an invited professor at the „P &

** Traducere: Ana-Gabriela Drahta.

M Curie” University of Paris, member of of the Physics societies of Romania, France and U.S.A., of the commission of Semiconductors of the International Union of Applied and Pure Physics of the Science Academy of the Republic of Moldavia (1992) also in quality of a member of editorial offices of both Romanian and foreign publications, he contributes in the affirmation of Romanian theoretical and applied physics.

The results of his research are published in numerous courses, studies and articles: *Über die Zündspannung in Quecksilberdampf* (1937), *Vederi noi asupra mecanismului arcului electric* (1938), *Gazul electronic* (1942), *Metodă de proiectare a lămpilor cu incandescență umplute cu gaze inerte* (1957), *The Number of Free Electrons in Aluminium* (1962), *Thermoelectric Power in Amorphous Semiconductors* (1969), *The Evaluation of the Heat of Crystallization of Amorphous Germanium* (1970), *Properties of Amorphous Carbon Films* (1972), *Description of Distorted Tetrahedral Bonds by Atomic Orbital Hybrids* (1985), *Mechanism of Gas Detection in Polycrystalline thick-film SnO₂* (1989) ș. a. Radu Grigorovici also writes alone, or part of a team, studies concerning teaching methods: *Curs de optică*, partea I, *Optică geometrică*; partea a II-a, *Optică ondulatorie* (1946, 1957, 1960); *Manualul inginerului* (1954), *Manualul inginerului electrician*, vol. V (1957); *Mărimi și unități de fizică* (1958).

After the 1989 events, the academician Radu Grigorovici is actively involved in the regeneration activity of the Romanian Academy and gives himself to the scientific research reserved to his natal Bukovina problems, presenting his results in the context of manifests of internal and international scientific life and publishing articles and studies, written in Romanian and German („Analele Bucovinei”, „Glasul Bucovinei”, „«Suceava». Anuarul Muzeului Bucovinei”, „«Septentrion». Foaia Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina”) and in some volumes: *Bukovina in the first geographical, historical, economic and demographic descriptions* (1998); *Bukovina in first physical and political description. Traveling in Dacic Carpathians (1788–1789)* (2002); *Bukowina between millennia, Studies and Documents* (2006).

For his pioneering activity in the amorph semiconductors domain, that distinguished him in the international scientific community, Radu Grigorovici is proposed in 1977 for the Nobel Prize.

In acknowledgement of his contributions and his prestige in the international scientific community he is awarded with the „Promovation of Science” medal by the theoretical institute of Physics of the Academy of Hungarian science, the national order „star of Romania” high officer (2000). He is a member and honorary president of the Romanian literature and Culture Society in Bukovina (1999–2008), Honorary citizen of Radauti city and Doctor Honoris Causa of the University of Bucharest.

He is a correspondent member of the Romanian Academy (21st of March 1963) and a permanent member, vice-president of the Romanian Academy and founding director of the „Bucovina” institute of the Romanian Academy.

An example of multidisciplinary science research and creativity at an advanced age, a refined and sensible man which acknowledges his love for Bukovina, the academician Radu Grigorovici dies on the 1 st of August 2008, in Bucharest, leaving behind a big cultural and scientific asset.

Tribute, at the centenari of his birth, „Analele Bucovinei” evokes his life and creative activity generously dedicated to the emancipation of scientific research, emphasizing the value of „the Grigorovici model” for the scientific community in Bukovina, and especially for newer generations of researchers.

Radu Grigorovici vede lumina zilei la 20 noiembrie 1911 în Cernăuți. Părinții săi sunt Gheorghe Grigorovici (4/17 mai 1871–18 iulie 1850), lider al social-democrației din Bucovina, deputat în Parlamentul de la Viena (1907–1918), membru în Consiliul Național Român din Viena și în Consiliul Național Român din Bucovina, participant la Congresul General al Bucovinei care a hotărât, la 28 noiembrie 1918, unirea cu România, senator în Parlamentul României (1919–1921) și Tatiana, născută Pisterman (31 martie/13 aprilie 1877–25 septembrie 1952), doctor în filosofie al Universității din Berna (1 martie 1906), a căror poveste de viață reprezintă un capitol fabulos din istoria Bucovinei de altădată¹.

În tradiția elitelor românești din epocă, Radu Grigorovici își face studiile la Liceul „Aron Pumnul” (1921–1928), citește din clasici și moderni, ia lecții de pian, păstrându-i profesoarei Amalia Eigermann o amintire luminoasă, cântă la pian într-un trio alături de colegii săi Adrian Brăteanu (vioară) și Mircea Hoinic (violoncel), manifestă înclinație specială pentru limba și cultura germană. La Cernăuți, începând din toamna anului 1928, face studii superioare la Facultatea de Științe a Universității, obținând licența în științe chimice (1931) și în științe fizice (1934). După absolvirea facultății, este preparator în cadrul Laboratorului de Fizică Experimentală de la Facultatea de Științe din Cernăuți, condus de profesorul Eugen Bădărău (1933–1935).

În 1934, Radu Grigorovici se căsătorește cu Elena Răzvan, o tânără distinsă din Bucovina, care îl va însoți până târziu, în 2008, fiindu-i aproape în toate încercările vieții. Din căsătoria lor, în 1936, se naște o fiică, Rodica, pe care soții

* Comunicare susținută în cadrul Sesiunii științifice „Alma Mater Sucevensis. Zilele Universității «Ștefan cel Mare» Suceava”, Secțiunea de istorie a Bucovinei, Ediția a XI-a, Suceava, 4 martie 2011. Fotografia alăturată a fost realizată de către Victor Blacus în aprilie 1993. Sursa: ro.wikipedia.org/wiki/Radu_Grigorovici.

¹ Pentru mai multe informații, vezi: Petru Rușșindilar, *George Grigorovici și social-democrația în Bucovina*, București, Editura Fundației „Constantin-Titel Petrescu”, 1998 (Lucrarea valorifică documente originale din arhiva familiei Grigorovici); Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. I, Iași–Suceava, Editura Princeps–Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera”, 2004, p. 456; ro.wikipedia.org/wiki/Gheorghe_Grigor...

Grigorovici o vor crește în spiritul modelului cultural al vremii, oferindu-i o aleasă educație și o instrucție temeinică.

În 1936 Radu Grigorovici se transferă la Facultatea de Științe a Universității din București, unde profesorul Eugen Bădărău fusese chemat ca șef al Laboratorului de fizică moleculară, acustică și optică. Asistent la Catedra de Optică și Descărcări Electrice în Gaze la Facultatea de Științe din București (1936–1949). În perioada 1936–1940, Radu Grigorovici funcționează și ca profesor la Seminarul Monahal de la Cernica.

În 1938, Radu Grigorovici își susține doctoratul la Universitatea din București, cu teza *Potențialul disruptiv în vapori de mercur*.

În perioada 1942–1943 este mobilizat și trimis pe Frontul de Răsărit, unde participă la operațiunile militare din Crimeea, comandând ca sublocotenent un pluton în cadrul Regimentului 4 Pionieri.

Din această perioadă datează preocupările sale de traducător. În 1943 îi apare traducerea romanului lui Theodor Kröger, pseudonimul lui Bernhard Altschwager (1891–1958), *Satul uitat. Patru ani în Siberia. O carte a prieteniei*, roman tipărit pentru prima oară la Berlin, sub egida Editurii Propyläen, în 1934, „roman presupus autobiografic”, inspirat din deportarea autorului la Verchoturjesk, într-un lagăr din Munții Urali², traducere a unei cărți de mare succes în epocă, ce cunoaște alte câteva ediții, în 1944 și 1993. Împreună cu Tatiana Grigorovici, mama sa, traduce lucrarea filosofului Karl Kautsky (1854–1938), *Thomas Morus și Utopia sa*, care se tipărește la București, sub egida Editurii Partidului Social-Democrat, în Colecția „Biblioteca socialistă”, 1945, 320 p. Tot în 1945, publică, la aceeași editură, traducerea lucrării lui Karl Kautsky, *Originile creștinismului. O cercetare istorică*, realizată, de asemenea, împreună cu mama sa, lucrare ce apare în cadrul aceleiași cunoscute colecții a vremii.

La Universitatea din București (Facultatea de Științe, apoi Facultatea de Matematică și Fizică) ține cursuri de optică geometrică (1945–1948), spectroscopie aplicată (1945–1948), optotehnică (fotometrie și iluminat) (1948–1955), electronică generală (1948–1955), optică pentru matematicieni (1953–1955), fotoluminiscentă (1956–1957), optică generală (1957–1959).

În perioada 1947–1957, în paralel cu învățământul superior, Radu Grigorovici lucrează și în producție, fiind inginer-șef, șef serviciu tehnic, inginer consultant la fabricile de becuri „Lumen” și „Electrofar”. În 1949 Radu Grigorovici devine conferențiar iar în anul 1958 primește titlul de doctor docent în științe.

² Pentru scriitorul Theodor Kröger, informații biobibliografice succinte, în limba germană, la adresa www.anticariatbazar.ro/autori/Theodor... Romanul *Satul uitat* este tradus în limba română de către bucovinenii Radu Grigorovici (1944, 1993) și Eusebiu Camilar (1974).

În 1960, pe motive politice, este îndepărtat din învățământul superior³ și începe să lucreze în cercetare, unde este șef al Secției Semiconductori și director adjunct la Institutul de Fizică și Tehnologia Materialelor Măgurele. Acum se remarcă prin cercetări în fizica descărcărilor electrice în gaze, analiza spectrală în flacără, izvoare de lumină, optica fiziologică și instrumentală, sisteme de mărimi și unități fizico-fiziologice. În domeniul proprietăților structurale ale semiconductoarelor amorfe se distinge prin lucrări de pionierat.

Ca lector la Institutul Internațional de Fizică Teoretică de la Trieste, la Școala de Vară de Semiconductori Amorfi a Universității Aberdeen și profesor invitat la Universitatea „P&M Curie” din Paris, membru al societăților de fizică din România, Franța și S.U.A., al Comisiei de Semiconductori a Uniunii Internaționale de Fizică Pură și Aplicată a Academiei de Științe din Republica Moldova (1992), precum și calitatea de membru în colegiile de redacție ale unor publicații românești și străine, contribuie la afirmarea în lume a școlii românești de fizică teoretică și aplicată.

Rezultatele cercetărilor sale sunt publicate în numeroase tratate și monografii, cursuri și studii: *Über die Zündspannung in Quecksilberdampf* (1937), *Vederi noi asupra mecanismului arcului electric* (1938), *Gazul electronic* (1942), *Metodă de proiectare a lămpilor cu incandescență umplute cu gaze inerte* (1957), *The Number of Free Electrons in Aluminium* (1962), *Thermoelectric Power in Amorphous Semiconductors* (1969), *The Evaluation of the Heat of Crystallization of Amorphous Germanium* (1970), *Properties of Amorphous Carbon Films* (1972), *Description of Distorted Tetrahedral Bonds by Atomic Orbital Hybrids* (1985), *Mechanism of Gas Detection in Polycrystalline thick-film SnO₂* (1989) ș. a. Radu Grigorovici scrie, singur sau în colaborare, și lucrări cu caracter didactic: *Curs de optică*, partea I, *Optică geometrică*; partea a II-a, *Optică ondulatorie* (1946, 1957, 1960); *Manualul inginerului* (1954), *Manualul inginerului electrician*, vol. V (1957); *Mărimi și unități de fizică* (1958)⁴.

Timp de peste o jumătate de veac, preocupat de „adevărul vieții și adevărul științei” și afirmându-se ca „un om de știință de renume mondial, un umanist și un muzician” care, după timpul dedicat fizicii, se relaxează, interpretând la pian piesele preferate din repertoriul clasic internațional. O mărturie a unui apropiat este

³ Vezi Dan H. Constantinescu, *Cuvânt-înainte* la volumul Radu Grigorovici, *Profesorul și cursurile sale de optică restituite*, Craiova, Editura Alma, 2010, p. 9; Athanasie Truția, *Postfață* la volumul citat, p. 465.

⁴ [I. Pânzaru, Petru Froicu, Eugen Dimitriu], *Știința în Bucovina. Ghid biobibliografic*, vol. II, Suceava, Biblioteca Județeană, 1983, p. 99–101; Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române, 1866–2003. Dicționar*, Ediția a III-a, revăzută și adăugită, cu un *Cuvânt-înainte* de Academician Eugen Simion, Președintele Academiei Române, București, Editura Enciclopedică–Editura Academiei Române, 2003, p. 360; Vasile I. Schipor, *Bucovina istorică, elita bucovinenilor și Academia Română*, în volumul *Bucovina istorică. Studii și documente*, Cuvânt-înainte de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, București, Editura Academiei Române, Colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii” (22), 2007, p. 14–15.

elocventă în acest sens: „Profesorul Grigorovici a fost un om cultivat, care, dincolo de variata, prolifică, compleșitoarea sa activitate ca fizician, a fost un iubitor și practicant de muzică, de istorie și de drumeție.

El organiza, cu mijloace personale, seri de muzică pentru studenți, piesele alese fiind însoțite de prelegeri despre viața compozitorilor audiați, atmosfera în care au fost compuse acele piese, cum au fost primite de public, la prima audiție, despre dirijori și felul cum au evoluat preferințele publicului, cu timpul, completeate uneori cu imagini de compozitori sau dirijori ai concertelor de mare succes sau cu imagini ale orașelor și sălilor în care au avut loc concertele, în vremurile trecute.

Ca interpret, Radu Grigorovici cânta cu plăcere la pian, acasă, aproape zilnic, dintr-un imbold interior ce-l transporta în altă lume. Un dar înnăscut, al citirii la prima vedere a oricărei partituri de pian, i-a permis abordarea, ca amator, a unei bogate și variate literaturi de pian, de la Bach la Joplin și Satie. Cânta numai după note, nu din memorie, și se producea, în public, mai ales în timpul întâlnirilor ocazionate de aniversarea zilei sale de naștere, la el acasă, unde se adunau aproape toți colaboratorii săi. Și eram foarte mulți. Era o importantă sărbătoare, a unei mari familii.

O altă pasiune a profesorului Radu Grigorovici era, cum am spus, drumeția prin țară. Își lua totdeauna unu-doi asistenți și în jur de 10 studenți, băieți și fete, cu care pleca prin munți sau Delta Dunării și la mare, de obicei pentru câteva zile. Se mânca din traistă și se dormea la cabane, la gazde, uneori chiar sub cerul liber, în jurul unui foc de tabără, la care se cânta și se făcea istorie. Rezultatul? Cunoașterea frumeseților și trecutului patriei, relaxarea și legarea unor prietenii în condiții... democratice”⁵.

Intellectual cunoscut pentru independența în gândire și spiritul său critic, Radu Grigorovici manifestă permanent un interes viu pentru literatură⁶, istorie și artă, valorificând bogata sa cultură în studii precum *Limbaj și comunicare în comunitatea științifică* (1992), *Limbajul științific ca mijloc de comunicare* (1996), *Istoria și cultura germanilor bucovineni. Bucovina – exemplu de conviețuire a germanilor, evreilor, ucrainenilor și românilor* (1996), *Relațiile culturale româno-germane* (1996), *Profesorul Eugen Bădărău și Școala de Fizică de la Cernăuți* (1997), *Teoria culorilor a lui Goethe. I. Partea didactică* (1999), *Omul amplificat*, eseu inedit, scris la sfârșitul anilor '90, la vârsta de peste 85 de ani și rămas, din păcate, neterminat; *Cum ajunge un fizician să se ocupe cu pasiune de istoria Bucovinei* (2001).

⁵ Conf. Athanasie Truția, *op. cit.*, p. 467–468. Bogate date și informații biografice, într-un context mai larg, vezi și în *Autorul se prezintă prin trei interviuri*, chapeau al lucrării *Bucovina între milenii. Studii și documente*, Cuvânt-înainte de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, Volum îngrijit de Rodica Marchidan și Rodica Iațencu, Indice de nume: Rodica Iațencu, București, Editura Academiei Române, Colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii” (19), 2006, p. 19–48.

⁶ Bogatele sale lecturi acoperă epoci diverse și autori preferați, de la Thomas Mann și lirica lui Rainer Maria Rilke la Aldous Huxley și *Jurnalul* lui Samuel Pepys, de la Rabelais la Ion Druță.

Radu Grigorovici este *Doctor Honoris Causa* al Universității din București.

Pentru activitatea sa de pionierat în domeniul fizicii semiconductorilor amorfi, domeniu care l-a consacrat în comunitatea științifică internațională, Radu Grigorovici este propus în anul 1977 pentru Premiul Nobel. Fizicianul britanic Sir Nevill Mott (1905–1996), cel care primește, în 1977, Premiul Nobel pentru teoria electronilor în medii non-cristaline împreună cu fizicienii americani Philip Warren Anderson (născut în 1923) și John Hasbrouck van Vleck (1899–1980), îl menționează în discursul său de recepție de la Academia Regală Suedeză și pe fizicianul român pentru cercetările sale de pionierat în domeniu: „The discovery of this property of glasses certainly makes Kolomiets one of the fathers of the branch I am describing, as were others in Eastern European countries, Grigorovici in Bucharest and Tauc in Prague”⁷.

Drept recunoaștere a contribuțiilor sale și a prestigiului în comunitatea științifică, Radu Grigorovici este distins cu Medalia pentru Promovarea Științei de către Institutul de Fizică Teoretică al Academiei de Științe Ungare, cu Ordinul Național „Steaua României” în grad de mare ofițer (2000). Este membru și președinte de onoare al al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina (1999–2008), Cetățean de Onoare al municipiului Rădăuți (1997).

Radu Grigorovici este membru corespondent al Academiei Române (21 martie 1963) și membru titular (22 ianuarie 1990), vicepreședinte al Academiei Române (2 februarie 1990 – 1 februarie 1994), director fondator al Institutului „Bucovina” al Academiei Române (2007).

După evenimentele din 1989, nutrinde convingerea că „Academia valorează atât cât valorează membrii ei”, academicianul Radu Grigorovici este angajat activ în activitatea de regenerare a Academiei Române.

Tot acum, academicianul Radu Grigorovici se dedică cercetării științifice consacrate problemelor Bucovinei sale natale⁸, prezentându-și rezultatele obținute în cadrul manifestărilor din viața științifică internă și internațională (congrese, conferințe, simpozioane, școli de vară) și publicând studii, scrise în limbile română și germană, în periodice („Analele Bucovinei”, „Glasul Bucovinei”, „«Septentrion». Foaia Societății pentru Cultură”) și în câteva volume: – *Bucovina*

⁷ *Ibidem*, p. 467. Corelativ, vezi și Dan H. Constantinescu, *op. cit.*, p. 10: „Un studiu scientometric realizat în anul 2004, pe baza datelor din ISI Web of Knowledge, arată că Radu Grigorovici a fost cel mai performant dintre fizicienii pe care i-a avut Universitatea din București. Dar lucrările care i-au adus această recunoaștere au fost efectuate la I. F. B., după îndepărtarea sa din lumea universitară”.

⁸ „Din aceeași dragoste de țară și de frumoasa și prea greu încercata sa provincie natală, într-o etapă târzie a vieții sale, după vârsta de 80 de ani, Radu Grigorovici s-a implicat în istoria Bucovinei, continuând, pe un alt plan, strădaniile părinților săi bucovineni, care și-au pierdut viețile pentru convingerile lor social-democrate dar antiboșevice: tatăl în închisoare, în 1950, apoi, în 1952, mama – acasă, în mod deliberat”. Vezi Athanasie Truția, *op. cit.*, p. 468. Pentru informații mai multe referitoare la destinul dramatic a bucovinenilor Gheorghe și Tatiana Grigorovici, vezi Petru Rusșindilar, *op. cit.*, p. 173–178.

în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice, Ediție bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfețe, note și comentarii de acad. Radu Grigorovici; Prefață de D. Vatamaniuc, București, Editura Academiei Române, Colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii” (2), 1998, 464 p.; – Balthasar Hacquet, *Bucovina în prima descriere fizico-politică. Călătorie în Carpații Dacici (1788–1789)*, Ediție bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfețe, note și comentarii de acad. Radu Grigorovici; Prefață de D. Vatamaniuc, Rădăuți, Editura „Septentrion”, 2002, 136 p. + 15 planșe cu reproduceri după ilustrații de epocă.

Motivarea întreprinderii sale științifice din această perioadă este programatică și totodată stimulatorie pentru cercetarea științifică de astăzi consacrată cunoașterii culturii și civilizației din acest străvechi câmp cultural al umanității: „Am găsit în examinarea critică a trecutului Bucovinei și în întâlnirile frecvente cu frumusețile și oamenii ei o satisfacție în care se sintetizează cele două laturi, cea rațională și cea emotivă ale omului ce sunt, care mă subjugă complet. Gândul că această contribuție la cunoașterea adevărului despre trecutul Bucovinei ar putea ajuta câtuși de puțin la supraviețuirea virtuților acestei regiuni, născute din valorile Istoriei, mă face să sper că nu iroiesc anii care mi-au fost dăruiați”⁹.

O lucrare aparte în opera sa științifică este *Bucovina între milenii. Studii și documente*, Cuvânt-înainte de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, Volum îngrijit de Rodica Marchidan și Rodica Iațencu, Indice de nume: Rodica Iațencu, București, Editura Academiei Române, Colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii” (19), 2006, 492 p. + 2 hărți demografice hors-texte, lucrare ce reunește contribuțiile sale de peste un deceniu în domeniul istoriei Bucovinei, perioadă în care „s-a atașat unor oameni curați, care se luptă cu abnegație pentru păstrarea continuității etnice și culturale a românilor din fosta Bucovină istorică”, cum el însuși mărturisește.

Contribuțiile sale în acest domeniu sunt grupate în patru secțiuni, precedate de *Cuvânt-înainte*, semnat de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, p. 9–10 (text în limba română), p. 11–13 (text în limba germană) și un cuvânt al autorului, intitulat *Dragă cititorule*, p. 15–16 (text în limba română), p. 17–18 (text în limba germană). Textul autorului, cu irizări de diamant, ne apropie de intimitatea unui adevărat „roman de dragoste pentru Bucovina”: „Odată ce ții cartea în mână, înseamnă că știi câte ceva despre Bucovina. Nu vreau să insist asupra istoriei ei.

⁹ *Dialoguri cu bucovinenii*, interviu realizat de dr. Alexandrina Cernov, publicat în „Glasul Bucovinei”, revistă trimestrială de istorie și cultură, Cernăuți–București, anul III, nr. 2 (10), aprilie–iunie 1996, p. 9. Reprodus pe coperta a IV-a a cărții lui Balthasar Hacquet, *Bucovina în prima descriere fizico-politică. Călătorie în Carpații Dacici (1788–1789)*, Ediție bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfețe, note și comentarii de acad. Radu Grigorovici; Prefață de D. Vatamaniuc, Rădăuți, Editura „Septentrion”, Colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii” (7), 2002. Interviu este republicat, ulterior, în volumul *Bucovina între milenii. Studii și documente*, Cuvânt-înainte de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, Volum îngrijit de Rodica Marchidan și Rodica Iațencu, Indice de nume: Rodica Iațencu, București, Editura Academiei Române, Colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii” (19), 2006, p. 33–39.

Textul întregii cărți este edificator în acest sens. Ca autor al cărții, aș caracteriza-o ca un roman de dragoste pentru Bucovina, țara mea de obârșie. Împrejurările în care au reînceput obsesiile mele pentru acest colț de țară care se cheamă Bucovina se regăsesc în introducerea la capitolul I. Ele au eliminat multe alte preocupări, inclusiv cele profesionale.

[...] Bucovina istorică și-a câștigat un renume prin lipsa de conflicte violente interne, în pofida caracterului multietnic al populației ei. Ca urmare, în cadrul intențiilor de realizare a unei Uniuni Europene, Bucovina a fost luată în considerare drept model de organizare a conviețuirii interetnice. Deși flatantă, această idee mi se pare de fapt o iluzie. [...]

Am constatat acum, la începutul mileniului trei, că interesul pentru Bucovina a rămas tot atât de viu ca și mai înainte, dovadă fiind studiile ce nu conțin să apară iar și iar.

Cuprinsul cărții mele constă în cea mai mare parte din studii de istorie și demografie a Bucovinei din perioada austriacă, publicate anterior, precum și din comentarii la traduceri din limba germană ale unor lucrări fundamentale referitoare, cu o singură excepție, la perioada de preluare a teritoriului Moldovei de Sus de către Casa de Habsburg. La ele se adaugă numeroase alte contribuții originale. Cititorului înclinat spre umor, ca însuși autorul, îi recomand citirea poemului spiritual și cald *Pisica* al doamnei Waldtraut Hummel, în limba germană sau/și în versiunea mea, în limba română [din] *Anexă* (p. 481, 482). Este descrierea unei conviețuirii pașnice a două componente «etnice» profund diferite: gospodina (stăpânul) și pisica (subalternul, supusul). Coeziunea unui astfel de sistem este asigurată de o comportare numită toleranță. Transpusă la oameni, aceasta presupune că persoane cu etnii, credințe, păreri sau interese opuse se înțeleg unii cu alții fără să se dușmănească, ba chiar iubindu-se, la fel ca gospodina cu pisica ei, și invers. În special politicienii ar trebui să citească această poezie, învățând puțină înțelepciune și amuzându-se totodată¹⁰.

O introducere propriu-zisă, *Autorul se prezintă prin trei interviuri*, p. 19–48, cuprinde texte numai în limba română: 1) *Gânduri despre adevărul vieții și adevărul științei*, interviu realizat de prof. dr. Marin Aiftincă, p. 19–32; 2) *Dialoguri cu bucovinenii*, interviu realizat de dr. Alexandrina Cernov, p. 33–39; 3) *Emil Grigorovitz. 85 de ani de la moarte*, interviu realizat de Dumitru Teodorescu, p. 40–48, texte valoroase pentru marea bogăție de informații biografice, dar și de o mai largă cuprindere, acoperind peste două secole din istoria Bucovinei.

În cele patru capitole se publică studii și articole publicate în câteva periodice: „Analele Bucovinei”, „Glasul Bucovinei”, „Suceava». Anuarul Muzeului Bucovinei”, „Septentrion». Foaia Societății pentru Cultură”. Câteva sunt inedite.

¹⁰ Radu Grigorovici, *Bucovina între milenii. Studii și documente*, p. 15, 16.

Capitolul I. *Studii demografice și sociale*, cuprinde: *Introducere*, p. 51–57; I. 1. *Studiu critic al recensământului austriac din 1880 cu privire la populația Bucovinei*. I. *Manipularea ulterioară a datelor*, p. 58–64; I. 2. *Studiu critic al recensământului austriac din 1880 cu privire la populația Bucovinei*. II. *Știința de carte*, p. 65–74; I. 3. *Studiu critic al recensământului austriac din 1880 cu privire la populația Bucovinei*. III. *Bucovina, teritoriu de trecere a evreilor galițieni spre România între 1880 și 1900*, p. 75–92; I. 4. *Trei lumi paralele*, p. 93–117; I. 5. *Studiu comparativ al recensământurilor populației Bucovinei din anii 1772, 1774 și 1775 (I)*, p. 118–137; I. 6. *Studiu comparativ al recensământurilor populației Bucovinei din anii 1772, 1774 și 1775 (II)*, p. 138–174; I. 7. *Răsfoind un vechi dicționar geografic al Bucovinei*, p. 175–177; I. 8. *Die Verminderung der deutschen Bevölkerung Rumäniens als Folgeerscheinung des zweiten Weltkrieges (Micșorarea populației germane din România ca urmare a celui de al Doilea Război Mondial)*: I. 8. 1. *Originaltext*, p. 178–191; I. 8. 2. *Traducere din limba germană*, p. 192–203; I. 8. 3. *Figuri și note bibliografice (Bilder und Bibliographische Noten)*, p. 204–206; I. 9. *Zusammenfassungen der in rumänischer Sprache veröffentlichten demographischen und sozialen Untersuchungen (Rezumatel studiilor demografice și sociale publicate în limba română)*, p. 207–213).

Capitolul II. *Studii, conferințe, comunicări* cuprinde: II. 1. *Die österreichische Politik gegenüber der Bukowina und ihre oft unerwarteten Folgen (Politica austriacă și rezultatele ei adeseori neașteptate)*: II. 1. 1. *Originaltext*, p. 217–225; II. 1. 2. *Traducere din limba germană*, p. 226–232; II. 1. 3. *Note bibliografice (Bibliographische Noten)*, p. 233; II. 2. *Das Modell Bukowina (Modelul Bucovinei)*: II. 2. 1. *Originaltext*, p. 234–250; II. 2. 2. *Traducere din limba germană*, p. 251–265; II. 2. 3. *Note bibliografice (Bibliographische Noten)*, p. 266; II. 3. *Viitorul unei iluzii (Die Zukunft einer Illusion)*: II. 3. 1. *Text original*, p. 267–274; II. 3. 2. *Übertragung aus dem Rumänischen*, p. 275–284; II. 3. 3. *Note bibliografice (Bibliographische Noten)*, p. 285; II. 4. *Bucovina, fereastră către vest a Moldovei (Die Bukowina, ein nach Westen gerichtetes Fenster der Moldau)*: II. 4. 1. *Text original*, p. 286–292; II. 4. 2. *Übertragung aus dem Rumänischen*, p. 293–300; II. 5. *Bucovina în mileniul al treilea*, p. 301–305; II. 6. *Aniversarea a 74 de ani de la Unirea Bucovinei*, p. 306–309; II. 7. *Dimitrie Onciul și determinismul istoric*, p. 310–316; II. 8. *Școala de Fizică de la Cernăuți (1918–1944)*, p. 317–324; II. 9. *Die Physik an der Czernowitzer Universität (1875–1940) (Fizica la Universitatea din Cernăuți (1875–1940))*: II. 9. 1. *Originaltext*, p. 325–330; II. 9. 2. *Traducere din limba germană*, p. 331–335; II. 10. *Fizica la Cernăuți*, p. 336–340; II. 11. *Vom K.u.K. I. Staatsgymnasium in Czernowitz (1808–1918) zum Liceul „Aron Pumnul” (1918–1944): kulturelle Modelle im Wandel (De la K.u.K. I. Staatsgymnasium din Cernăuți (1808–1918) la Liceul „Aron Pumnul” (1918–1944): modele culturale în schimbare)*: II. 11. 1. *Originaltext*, p. 341–351; II. 11. 2. *Traducere din limba germană*, p. 352–361)

Capitolul III. *Diverse* este mai restrâns și cuprinde o evocare, un mesaj, câteva cuvântări ocazionale și un articol închinat Academiei Române: III. 1. *Vladimir Trebici. In memoriam*, p. 365–368; III. 2. *Mesaj către Adunarea Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina*, p. 369–371; III. 3. *Cuvânt rostit la 24 noiembrie 1992 la inaugurarea, la Biblioteca Academiei Române, a expoziției „Bucovina. 1918–1992”*, p. 372; III. 4. *Sesiunea comemorativă „Vasile Pârvan” – Cuvânt de salut*, p. 373–374; III. 5. *Academia Română în preajma celor 125 de ani de existență*, p. 375–381.

Capitolul IV. *Comentarii originale la unele documente traduse și editate bilingv de autorul cărții prezente* cuprinde materialele: *Introducere*, p. 385–386; IV. 1. *„Descrierea Districtului Bucovinean” de general Gabriel Splény von Mihálydy (1775) („Beschreibung des bukoviner Districts” von General Gabriel Splény von Mihálydy (1775))*: IV. 1. 1. *Comentariu general*, p. 387–403; IV. 1. 2. *Comentariu la ediția bilingvă ucraineană-germană (Kommentar zur ukrainischen-deutschen Auflage)*, p. 404; IV. 1. 2. 1. *Text original în limba română*, p. 404–408; IV. 1. 2. 2. *Übertragung aus dem Rumänischen*, p. 409–414; IV. 1. 2. 3. *Tabele, figuri și note bibliografice (Tabellen, Bilder und bibliographische Noten)*, p.415–417; IV. 2. *„Tabelul localităților din Bucovina” de general Gabriel Splény von Mihálydy (1775)*, p. 418–420; IV. 3. *„Extras” din lucrarea domnului general Baron de Splény și dintr-un raport al domnului de Jenisch (1790)*, p. 421–423; IV. 4. *„Descrierea Bucovinei și a stării ei lăuntrice” de Vasile Balș (1780)*, p. 424–428; IV. 5. *„Scurte observații asupra Bucovinei” de Ioan Budai-Deleanu (1803)*, p. 429–437; IV. 6. *Ein wichtiger Protokoll zur Einrichtung des Buccowiner Districts, Wien, April 1780 (Un Protocol important referitor la reglementarea Districtului bucovinean, Viena, aprilie 1780)*: IV. 6. 1. *Kommentar (Originaltext)*, p. 436–440; IV. 6. 2. *Comentariu (Traducere din limba germană)*, p. 441–444; IV. 7. *„Francmasoneria în Bucovina în secolul al XVIII-lea”, de Erich Prokopowitsch*, p. 445–448; IV. 8. *„Recentele călătorii fizico-politice ale lui Hacquet în anii 1788 și 1789 prin Carpații Dacici și Sarmatici sau Carpații Nordici”, de Balthasar Hacquet (1790) („Hacquet's neueste physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1788 und 1789 durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nördlichen Karpathen” von Balthasar Hacquet (1790))*: IV. 8. 1. *Comentariu (Text original)*, p. 449–455; IV. 8. 2. *Kommentar (Übertragung aus dem Rumänischen)*, p. 456–462; IV. 9. *„Comunicarea” lui Aurel Onciul către contele Tisza István, Viena, 1915*, p. 463–478).

În loc de încheiere, p. 479; *An Stelle eines Abschlusses*, p. 480; *Anexă*, p. 481–482 și *Indice de nume – Namenverzeichnis*, p. 483–490, completează sumarul lucrării, prin care punem la îndemâna celor interesați de istoria Bucovinei un instrument de lucru și, totodată, un model de cercetare științifică multidisciplinară și „un exemplu de creativitate la o vârstă înaintată”.

Propusă să apară într-un tiraj de 1 000 de exemplare, cartea apare în cele din urmă într-un tiraj mic, de 186 de exemplare, și se tipărește cu sprijinul Autorității

Naționale pentru Cercetare Științifică. Întregul tiraj este cumpărat de către autor și distribuit unor instituții și personalități din țară și din străinătate direct și cu sprijinul unor apropiați și colaboratori.

Dintre toate studiile și articolele de mai sus, studiul *Bucovina în mileniul al treilea*, publicat mai întâi în 2001, ne interesează în mod special în economia comunicării prin câteva excerpte, legate intim de mesajul înalt al cărții: „Trecerea în mileniul al treilea trezește în omul conștient teama pentru viitorul omenirii de pe pământul pe care trăiește și care începe să dea semne îngrijorătoare ale urmărilor răului pe care i l-a pricinuit.

Dacă îngustăm mai departe orizontul nostru, se ivește întrebarea: Ce ne va aduce viitorul nouă, bucovinenilor, o mână de oameni de pe o fărâamă neînsemnată din univers, botezată Bucovina? Oare această denumire este mai mult decât un cuvânt magic, lipsit de corespondență cu realitatea, dar care-și păstrează forța sugestivă până în prezent? Merită ea să ne străduim să-i apărăm identitatea și să încercăm să o transformăm într-un mic rai, pe cât este omeneste posibil? Și cine ne va lumina calea spre acest țel?

Într-adevăr, Bucovina este un cuvânt magic. Oficial, ea nu mai există. Fragmentele ei, întrucâtva amplificate, au căpătat în Ucraina și în România denumiri legate de capitalele lor. Și, totuși, oriunde în lume s-ar întâlni, oameni care trăiesc astăzi sau au trăit cândva, ei, părinții sau moșii lor, în oricare parte a teritoriului Țării de Sus a Moldovei, de orice neam sau limbă erau, se vor simți legați între ei și de pământul ei. [...]

Le doresc [...] cititorilor acestor rânduri și, mai ales, generației viitoare de bucovineni să reușească să-și creeze ei înșiși o existență pașnică, îndestulată și în bună înțelegere, așa cum se povestește că ar fi fost cândva în toată Bucovina, fără să aștepte să fie eliberați de Otto von Habsburg și ca bisericile noastre dreptcredincioase să se hotărască să propovăduiască împreună tuturor păstoriților lor învățătura iubirii între oameni a lui Iisus”¹¹.

Dintre opiniile exprimate în *Bucovina* la apariția cărții, cea a profesorului universitar Mihai Iacobescu ar trebui reținută în mod special. Un fragment de aici, mai mult decât altele, este sugestiv: „Ne aflăm, neîndoielnic, în fața unui eveniment unic. Un om de știință, un mare fizician, ne oferă un voluminos tom de istorie, gândit și elaborat cu o trudă candidă de albină, cu o râvnă și perseverență benedictină, iscusit șlefuit, încordat și îndelungat ca pe un imn al vieții întregi, închinat provinciei sale natale, Bucovina.

Rareori ni s-a dat să avem în mână, deschisă deopotrivă spre ochii minții și ai sufletului, o astfel de carte de istorie, în care nouitatea, ingeniozitatea observațiilor, multitudinea unghiurilor de vedere ale analizei și soliditatea, claritatea și

¹¹ Publicat, pentru prima oară, în „Septentrion». Foaia Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina”, Rădăuți, anul VI, nr. 16–17, 2001, p. 1–2. Republicat în volumul *Bucovina între milenii. Studii și documente*, p. 301–303. Fragmentele excerptate de noi se află, aici, la p. 301 și 305.

obiectivitatea judecăților să se îmbine atât de armonios cu eleganța și puritatea frazei, cu vibrațiile calde ale inimii.

Cartea este, totodată, o invitație la meditație: un patriarh al bucovinenilor – născut, format și afirmat ca om de știință în capitala provinciei, pe când Bucovina era întregă și netăgăduit românească – ne probează, ne demonstrează că cercetarea și tratarea istoriei nu este privilegiul exclusiv și decisiv al istoricilor. Ba, dimpotrivă: cei care ar citi o astfel de carte, opera unui mare fizician, ar roși în adâncurile ființei lor, recunoscând că ar trebui să-l ascultăm și să învățăm de la omul de știință precizia, exactitatea exprimării, arta observației nelimitate, noi perspective ale analizei și evaluării, ca și ale confruntării documentului istoric cu viața trăită nemijlocit, curajul de-a spune adevărul, fără a proiecta în trecut dorințele noastre actuale sau viitoare.

Câți dintre oamenii de știință frământați, întristați de soarta vitregă a locului lor natal, în special, ori a patriei, în general, lasă, ca pe un testament sacru, un astfel de tom de istorie, chintesență a sincerității, onestității și responsabilității pentru semeni și urmași?”¹²

Academicianul bucovinean Radu Grigorovici se stinge din viață la 1 august 2008, în București.

Fac referiri la activitatea academicianului bucovinean Radu Grigorovici, printre alții (cronologic): [I. Pânzaru, Petru Froicu, Eugen Dimitriu], *Știința în Bucovina. Ghid bibliografic*, vol. II, Suceava, Biblioteca Județeană, 1983, p. 99–101; Marin Aiftincă, *Gânduri despre adevărul vieții și adevărul științei*, interviu, în „Glasul Bucovinei”, revistă trimestrială de istorie și cultură, Cernăuți–București, anul VIII, nr. 4 (32), octombrie–decembrie 2001, p. 24–38. Retipărit în volumul *Bucovina între milenii. Studii și documente*, Cuvânt-înainte de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, Volum îngrijit de Rodica Marchidan și Rodica Iațencu, Indice de nume: Rodica Iațencu, București, Editura Academiei Române, Colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii” (19), 2006, p. 19–32; Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române, 1866–2003. Dicționar*, Ediția a III-a, revăzută și adăugită, cu un cuvânt-înainte de Academician Eugen Simion, Președintele Academiei Române, București, Editura Enciclopedică–Editura Academiei Române, 2003, p. 360; Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. I. Iași–Suceava, Editura Princeps–Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera”, 2004, p. 457–458; Vasile I. Schipor, *Bucovina istorică, elita bucovinenilor și Academia Română*, în volumul *Bucovina istorică. Studii și documente*, Cuvânt-înainte de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, București, Editura Academiei Române, Colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii” (22), 2007,

¹² Mihai Iacobescu, *Acad. Radu Grigorovici și romanul său de dragoste pentru Bucovina* (II), în „Crai nou”, Suceava, serie nouă, anul XVIII, nr. 4478, 6 iulie 2007. p. 5. Cu titlul *Bucovina în dezbaterile lumii contemporane*, aceasta se publică și în „Codrul Cosminului». *Analele științifice de istorie [ale Universității «Ștefan cel Mare»]*”, serie nouă, nr. 13 (23), 2007, Suceava, Fundația Culturală a Bucovinei, 2007, p. 293–297.

p. 14–15; Mihai Iacobescu, *Acad. Radu Grigorovici și romanul său de dragoste pentru Bucovina* (II), în „Crai nou”, Suceava, serie nouă, anul XVIII, nr. 4478, 6 iulie 2007. Recenzia este publicată ulterior, cu titlul *Bucovina în dezbaterea lumii contemporane*, în „Codrul Cosminului». *Analele științifice de istorie* [ale Universității «Ștefan cel Mare»], serie nouă, nr. 13 (23), 2007, Suceava, Fundația Culturală a Bucovinei, 2007, p. 293–297; Dan H. Constantinescu, *Radu Grigorovici sau intelectualul*, în „Curierul de Fizică”. Publicația Fundației „Horia Hulubei” și a Societății Române de Fizică, București, anul XX, nr. 1 (63), aprilie 2009, p. 1, 12–13. Informații biobibliografice postate și pe Internet, la câteva adrese: ro.wikipedia.org/wiki/Radu_Grigorovici; enciclopediaromaniei.ro/wiki/Radu_Gri...

În perioada 1993–1999, academicianul Radu Grigorovici participă la sesiunile anuale organizate de Centrul pentru Studierea Problemelor Bucovinei, susținând șapte comunicări; – *Studiu critic al recensământului austriac cu privire la populația Bucovinei* (I), comunicare susținută în plenul sesiunii cu tema „Bucovina. Concept geopolitic, istoric și semnificații”, Rădăuți, 9–10 octombrie 1993; – *Recensămintele populației din Bucovina de la sfârșitul secolului al XIX-lea*, comunicare în plenul sesiunii cu tema „Aspecte ale culturii române din Bucovina, 1775–1918”, Rădăuți, 15–16 octombrie 1994; – *Studiu critic al recensământului austriac din 1880 cu privire la populația Bucovinei. Bucovina, teritoriu de trecere a evreilor galițieni spre România între 1880 și 1900*, comunicare în plenul sesiunii anuale a Centrului de Studii „Bucovina”, cu tema „Viața culturală din Bucovina, 1918–1940”, Rădăuți, 7 octombrie 1995; – *Trei lumi paralele*, comunicare susținută în plenul sesiunii cu tema „Valori ale civilizației românești în perioada interbelică”, Rădăuți, 12–13 octombrie 1996; – *Dimitrie Onciul și determinismul istoric*, comunicare susținută în plenul sesiunii cu tema „Istorie și valori” (I), Rădăuți, 10–11 octombrie 1997; – „*Descrierea districtului bucovinean (1775) de Generalul Gabriel Splény von Mihalady*, comunicare în plenul sesiunii cu tema „Istorie și valori” (II), Rădăuți, 11 octombrie 1998; – *Ion Budai-Deleanu despre Bucovina*, comunicare în plenul sesiunii cu tema „Generația Revoluției Române de la 1848 și spiritul revoluționar din Bucovina”, Rădăuți, 8 octombrie 1999.

În cadrul celor două mari reuniuni științifice internaționale tripartite de la Rădăuți, academicianul Radu Grigorovici prezintă comunicările: – *Comentarii la „Descrierea Bucovinei” a Generalului Gabriel Splény*, comunicare în cadrul Conferinței Științifice Internaționale „Bucovina, 1775–1862. Aspecte politice, sociale, culturale, economice și demografice”, Rădăuți, 31 mai–3 iunie, București, 5 iunie 1996; – *Viitorul unei iluzii*, comunicare susținută în prima zi a lucrărilor Conferinței Științifice Internaționale cu tema „Bucovina, 1861–1918. Aspecte edificatoare pentru o Europă unită?”, Rădăuți, 20–22 septembrie 2000.

Cele mai multe dintre studiile academicianului Radu Grigorovici din această perioadă sunt tipărite, pentru prima oară, în „Analele Bucovinei”.

Academicianul Radu Grigorovici, după cum l-am cunoscut noi, a fost prețuit și respectat în Bucovina contemporană. Pentru autoritatea sa științifică și morală, după evenimentele din 1989, a fost, însă, din păcate, solicitat mai mult pentru a stinge incendii ori potoli războaie fantasmagorice decât pentru a sprijini efectiv renașterea cu adevărat a cercetării științifice academice din provincie, mai cu seamă sub aspect instituțional, precum și în viața științifică de zi cu zi, dincolo de sărbătoreșcul simpozioanelor. Atras în mod repetat în acest tip de lucrări ale „minoratului provincial” (1994, 1997), academicianul Radu Grigorovici a descurajat însă de fiecare dată provincialismul, delatiunea, improvizația, festivismul și „patriotismul de clopotniță”, respingând interesul pentru sinecură și încurajând cercetarea științifică nepolitizată, despovărată de clișee și stereotipuri, pronunțându-se ferm pentru creșterile instituționale organice, firești, naturale, sănătoase și pledând neobosit pentru dialogul sincer, înțelepciune, realism și soluții practice în rezolvarea problemelor din orice tip de activitate.

Și pentru cercetarea științifică din Bucovina, în plan mai larg și pentru cultura din Bucovina, precum și pentru noi, bucovinenii, anul 2011 ar putea reprezenta o șansă nouă pentru a (re)descoperi „modelul Grigorovici”¹³, prin care s-ar produce, poate, mai lesne și benefic, trecerea de la minorat spre maturitatea creatoare. Motivarea valorii acestui model pentru societatea românească de astăzi, în general, o exprimă prof. dr. Athanasie Truția de la Facultatea de Fizică a Universității din București în postfața cărții consacrate cursurilor de optică ale academicianului Radu Grigorovici, tipărite recent. Volumul reeditează notele de curs litografiate din deceniul '50 al veacului trecut și reprezintă „o reparație tardivă și o restituire către comunitatea științifică universitară a unor valori care îi fuseseră destinate”. În opinia noastră, „rostul republicării materialelor didactice, științifice și istorice ale dascălului și cercetătorului de excepție, ale omului de cultură Radu Grigorovici” ar trebui cuprins într-un program național de „etnologie de urgență”. Textul la care trimitem aici este datat 10 mai 2010: „Facem asta pentru că este bine, util să ne oprim din când în când din mersul acesta inconștient (nu prea știm încotro) și să scrutăm trecutul, să-l comparăm cu prezentul, să facem bilanțul: a meritat? În această întreprindere Radu Grigorovici este unul dintre jaloarele parcursului nostru spre viitor, însoțit de speranța pentru mai bine, care prea de

¹³ Venind dintr-un secol violent și bogat în atâtea servituți, mărturisirea academicianului Radu Grigorovici este tonifiantă, stimulatorie pentru generațiile de cercetători de astăzi: „Am învățat să nu fiu laș, să-mi spun părerile pe față, să cred în superioritatea democrației, în dreptate socială și într-o etică ce se apropie mult de cea creștină”. Pentru mai multe informații lămuritoare privind-l pe omul Radu Grigorovici în raport cu vremea în care a trăit, vezi *Gânduri despre adevărul vieții și adevărul științei*, interviu realizat de prof. dr. Marin Aifincă, publicat în volumul Acad. Radu Grigorovici, *Bucovina între milenii. Studii și documente*, București, Editura Academiei Române, 2006, p. 21. Vezi, printre altele, și Dan H. Constantinescu, *Radu Grigorovici sau intelectualul*: „Discipolii și prietenii păstrează amintirea unui spirit umanist și cercetător care, cu înțelepciune și îndrăzneală, a adus contribuții originale la «adevărul vieții și adevărul științei», [... a unui] „spirit critic înnăscut” [privind realitățile românești] „cu un scepticism neconformist ireductibil ” (p. 1, 4).

multe ori se limitează la aspectul material. El reprezintă unul dintre exemplele de viață trăită frumos, în folosul multora. Apoi, pentru că odată cu el și alții ca el, putem vedea ce se știa din anii '50 înapoi, într-un domeniu important al fizicii și ne putem excita nostalgia trecutului apropiat, în care știința se mai făcea din pasiune și se împletea cu artele, cu onoarea și cu respectarea valorilor. Astfel ne oferim șansa de a ne întâlni cu marea și adevărata cultură la nivel individual, cu omul gânditor și accesibil. Dar poate cel mai important motiv al acestei întoarceri înapoi constă în aceea că numai acolo mai găsim informații prețioase despre frământările celor care au contribuit la progresul științei și despre cum se construiește un raționament, în amănuntele lui. Foarte multe dintre argumentele care au stat la baza unei gândiri fertile au fost pierdute în zilele noastre, nu mai avem timp de ele, au devenit simple «obiceiuri», pe care le folosim fără a ne preocupa de instructiva lor istorie. [...]

Întoarcerea la trecut mai are un rol, de valoare cu totul excepțională pentru soarta unei societăți umane: resuscitarea tradițiilor. Noi, ca popor, ne îndreptăm către anonim, fiindcă am ajuns să nu mai respectăm aproape nimic din ceea ce au făcut înaintașii noștri. Viteza amețitoare cu care se schimbă tot, după bunul plac al unor armate de neavizați, ajunși în funcții de decizie, ne va pierde. În învățământ aproape fiecare an este un an de tranziție către o altă viziune; în cercetare, după lipsa îndelungată a contactului cu străinătatea, acum nu sunt bani pentru cofinanțare, privând cercetătorii noștri să se manifeste și să se exprime în lumea științifică mondială. În producția de bunuri materiale nu avem mărci stabile, care să asigure cumpărătorii că știu ce achiziționează, în turism domnește nepriceperea și jecmăneala. Agricultură, ca și buna și mereu oprimita noastră clasă țărănească (altădată măsura modestiei și bunului simț), au fost distruse; se votează legi după dorințele de moment ale unor potențați, dar nu se respectă nici – sau mai ales – de cei care le-au făcut: se schimbă interesele. Într-un cuvânt, nu numai că nu respectăm ce au făcut cei dinaintea noastră, dar îi dăm la o parte cu brutalitate, fără a ne preocupa de valoarea realizărilor lor, punând în loc nonvalori, sau, și mai rău, antivalori. La putere este ignoranța, interesul meschin și orb; tăierea crăcii de sub picioare a devenit sport național. Cultura, în general, e la pământ: televiziunile răspândesc cu spor prostul gust, nu se interesează deloc de limba noastră și o pocesc cu tot felul de ingrediente deochiate. Nu mai avem tradiții, iar un popor fără tradiții se va îneca în anonim. Împotriva tuturor acestor rele trebuie să ne întoarcem la cei care au format spiritul culturii noastre, să-i cunoaștem, să le urmăm calea și să-i venerăm.

Poate, recitind operele înaintașilor și mai ales cinstindu-le memoria, ne vom opri și chiar întoarce din acest drum catastrofal. Înapoi la tradiții! Până nu e prea târziu. Din viitor nu trebuie să lipsească trecutul. [...]

Dacă l-am aprecia prin parabola talanților, pe care ne-o amintea Bădărău, din când în când, Radu Grigorovici și-a făcut datoria față de Creator, bucurându-L, iar nouă, lăsându-ne o mare moștenire.

Mi-aș dori ca această reeditare a operei lui Radu Grigorovici, prin lăudabila strădanie a unor foști colaboratori și a fiicei sale, Rodica Grigorovici-Marchidan¹⁴, să fie un început, în restabilirea considerației pe care o datorăm înaintașilor, în reconstrucția tradițiilor poporului nostru, atât de desconsiderate, chiar batjocorite, de o păguboasă inconștientă și rea credință¹⁵.

„Modelul Grigorovici”, schițat mai sus prin câteva dintre atributele sale caracteriale, este pus în evidență și de corespondența cu noi, pe care o îngrijim, pentru a o publica în viitor. Aceasta cuprinde un număr de 35 de scrisori ce acoperă intervalul de timp 9 februarie 2006–26 aprilie 2011. Dintre acestea, douăsprezece sunt scrisori către și de la academicianul Radu Grigorovici, aparținând perioadei 9 februarie 2006–8 aprilie 2008, iar alte douăzeci și trei sunt scrisori către și de la Rodica Marchidan, doctor în fizică, fiica academicianului. Acestea din urmă acoperă perioada 16 mai 2007–26 aprilie 2011 și prezintă o problematică diversă: pregătirea pentru tipar a volumului *Bucovina între milenii. Studii și documente* (2006), tirajul și distribuirea cărții; dificultăți prin care trec cercetătorii Centrului pentru Studierea Problemelor Bucovinei în lunile martie–mai 2007, când Radu

¹⁴ Rodica Grigorovici, căsătorită Marchidan, vede lumina zilei la 27 octombrie 1936, în București. Fiica lui Radu și a Elenei, născută Răzvan. Studii primare, gimnaziale, liceale și universitare la București. Absolventă a Facultății de Fizică de la Universitatea București (1959). După absolvire, repartizată la Întreprinderea de Lămpi Fluorescente „Electrofar”, unde lucrează timp de patru ani. În 1964, intră, prin concurs, la Centrul de Chimie-Fizică al Academiei R. P. R, Secția de chimie cuantică și structură moleculară. Doctoratul în fizică, în 1982, cu teza *Spectrele de vibrație și natura legăturii în compuși halogenați cu carbon și siliciu*. După pensionare, în 1998, îi stă alături tatălui său, academicianul Radu Grigorovici, în cercetările sale științifice consacrate Bucovinei. Începând din acest an, sprijină activitatea de editare în volum a lucrărilor ilustrului său părinte: – *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, Ediție bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfețe, note și comentarii de acad. Radu Grigorovici; Prefață de D. Vatamaniuc, București, Editura Academiei Române, Colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii” (2), 1998, 464 p.; – Balthasar Hacquet, *Bucovina în prima descriere fizico-politică. Călătorie în Carpații Dacici (1788–1789)*, Ediție bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfețe, note și comentarii de acad. Radu Grigorovici; Prefață de D. Vatamaniuc, Rădăuți, Editura „Septentrion”, Colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii” (7), 2002, 136 p. + 15 planșe cu reproduceri după ilustrații de epocă (gravuri, vignete și planșe colorate); – *Bucovina între milenii. Studii și documente*, Cuvânt-înainte de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, Volum îngrijit de Rodica Marchidan și Rodica Iațencu, Indice de nume: Rodica Iațencu, București, Editura Academiei Române, Colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii” (19), 2006, 492 p. + 2 hărți demografice hors-texte. După moartea academicianului Radu Grigorovici, se îngrijește, cu o rară devoțiune, de valorificarea și valorizarea moștenirii științifice și culturale a părintelui său, colaborând în acest sens cu diverse colective de cercetare de la București, Cernăuți și Rădăuți. Volumul Radu Grigorovici, *Profesorul și cursurile sale de optică restituite*, Cuvânt-înainte de Dan H. Constantinescu, Postfață de prof. univ. dr. Athanasie Truția, Craiova, Editura Alma, 2010, 476 p., deschide, editorial, seria omagierilor academicianului Radu Grigorovici, la centenarul nașterii sale. Tot acum, Rodica Grigorovici-Marchidan se preocupă de cultivarea memoriei bunicilor săi dinspre tată, Gheorghe Grigorovici (1871–1950) și Tatiana Grigorovici, născută Pisterman (1877–1952), personalități marcante ale vechii social-democrații din România, originari din Bucovina.

¹⁵ Athanasie Truția, *op. cit.*, p. 460–461, 469.

Grigorovici trimite la Rădăuți întreaga lui îndemnizație de academician, spre a fi de folos la nevoie și care este investită, în cele din urmă, în dotarea Institutului „Bucovina” al Academiei Române cu aparatură de cercetare modernă. În această perioadă, academicianul Radu Grigorovici este singurul care se interesează de proiectul cercetătorilor de la Rădăuți privind dezvoltarea durabilă a instituției citorite în 1992 și care susține acest proiect.

Corespondența noastră ilustrează, în același timp, preocupările de valorificare a moștenirii științifice și culturale a academicianului Radu Grigorovici, preocupări care stau toate sub semnul centenarului nașterii sale. Reeditarea cursurilor sale de optică, din 1960¹⁶, este urmată de câteva manifestări și proiecte editoriale, dintre care ne sunt cunoscute: tipărirea unui tom aniversar, XVIII, nr. 1 (36), ianuarie–iunie 2011 al „Analelor Bucovinei”; organizarea unei duble evocări: 140 de ani de la nașterea lui Gheorghe Grigorovici și 100 de ani de la nașterea lui Radu Grigorovici, de către Filiala București a Societății pentru Cultură, 24 martie 2011; organizarea celei de a XIX-a sesiuni anuale a Institutului „Bucovina”, cu tema „Bucovina și bucovinenii în secolul al XIX-lea. Tradiționalism și modernitate”, Rădăuți, 10–11 noiembrie 2010, închinată academicianului Radu Grigorovici, documentele acesteia urmând să fie tipărite în volum, în 2012, la Editura Academiei Române; organizarea unui simpozion științific internațional la Cernăuți, în perioada 5–9 octombrie 2011, închinat academicianului Radu Grigorovici și reeditarea volumului *Bucovina între milenii. Studii și documente*, sub auspiciile periodicului „Glasul Bucovinei” și sub egida Editurii „Alexandru cel Bun”; organizarea unei Sesiuni speciale „Academicianul Radu Grigorovici” la Academia Română, 10 octombrie 2011. O mențiune specială facem pentru lucrarea Radu Grigorovici, *Criteria in life and science. Essays–Talks–Letters*, Volum îngrijit de Dr. Rodica Marchidan, Craiova, Editura Alma, 2011, 120 p., ce apare sub auspiciile Academiei Române.

Liantul tuturor acestor preocupări îl reprezintă sensul înalt al „modelului Grigorovici”, așa cum acesta este înțeles și exprimat mai ales de către cei apropiați din generația care s-a format în preajma sa: „Lui Radu Grigorovici i se cuvine, cu prisosință, un loc de mare cinste în iconostasul ilustrațiilor noastre savanți, oameni de cultură și patrioți. Prin profesionalismul și dăruirea lui, ne cunoaștem mai bine între noi, aflăm cine suntem și, poate, învățăm cum să fim, ce să venerăm și de ce să ne ferim. Radu Grigorovici a fost una dintre cele mai strălucitoare trei stele ale cerului meu, sub care am trăit o bună bucată a timpului care mi-a fost hărăzit, ceilalți fiind Eugen Bădărău și Margareta Giurgea. Că vremea lor a trecut e trist; că odată cu ei par să treacă și calitățile lor morale, în special, e dureros; dacă-i vom uita pe ei și pe alții ca ei, va fi dezastru pentru cei care urmează”¹⁷.

¹⁶ Radu Grigorovici, *Profesorul și cursurile sale de optică restituite*, Cuvânt-înainte de Dan H. Constantinescu, Postfață de prof. univ. dr. Athanasie Truția, Craiova, Editura Alma, 2010, 476 p.

¹⁷ Athanasie Truția, *op. cit.*, p. 468.

Studiile și articolele academicianului Radu Grigorovici, pe care „Analele Bucovinei” le publică în acest tom omagial, la centenarul nașterii sale, mai puțin cunoscute în cercuri mai largi din viața noastră științifică, se disting, în viziunea noastră, prin câteva semnificații aparte¹⁸: – ilustrează un model de cercetare științifică multidisciplinară, adevărat reper pentru cercetătorii de astăzi și din generațiile care ne vor urma; – comunică profesiunea de credință a unui intelectual cu o solidă cultură, deschisă generos spre universalitate, a unui om sensibil și rafinat, care își mărturisește aproape ritualic dragostea pentru Bucovina sa mirabilă, surprinsă în concertul lumii din ultimele două veacuri; – reprezintă, în același timp, o concepție clară, coerentă, cu privire la cercetarea științifică închinată Bucovinei,

¹⁸ Elocvent, în acest sens, este, printre altele, articolul *Cum ajunge un fizician să se ocupe cu pasiune de istoria Bucovinei*, publicat în „Glasul Bucovinei”, revistă trimestrială de istorie și cultură, Cernăuți–București, anul XVI, nr. 2 (62), aprilie–iunie 2009, p. 34–46, reprezentând o cuceritoare prelegere, susținută în fața „colaboratorilor apropiați și prieteni”, care îl vizitează acasă pe academicianul Radu Grigorovici, la 20 noiembrie 2001, la împlinirea vârstei de 90 de ani. Iată un exemplu: „Așa s-a făcut că a fost înființat și la noi, în 1992, Centrul pentru Studiul Problemelor Bucovinei al Academiei Române. Asta cu atât mai mult, cu cât exista și la Cernăuți, în Ucraina, un Centru de Studii «Bucovina». Și m-am ocupat de ceva. De traducerea unor documente privitoare la Bucovina, în special din perioada ocupării de către Imperiul Habsburgic a Moldovei de Sus. Le-am publicat într-o ediție bilingvă. Cunoșteam foarte bine limba germană și așa am putut să descurc textele scrise într-o germană mai mult sau mai puțin corectă și în limbajul oficial austriac de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, tipărite cu litere gotice. Lucru de folos, m-am gândit, pentru cercetătorii interesați de trecutul și viitorul Bucovinei. Ca intelectual bucovinean bătrân, născut pe vremea împăratului Franz Joseph, am îndrăznit chiar să le comentez. M-a pasionat și pentru că cele mai multe dintre documente se referă tot la o perioadă de tranziție social-economică, așa cum o trăim și noi acum. Dar, o tranziție de la o economie pastorală primitivă la o economie agrară, de la o societate feudală la una bazată pe proprietate privată. Deosebit de interesant a fost să urmăresc trecerea părții de nord a Principatului Moldovei de sub administrația moldovenească în administrația austriacă, din sfera de influență orientală turco-fanariotă, în sfera de influență occidentală, europeană, nu? Era o trecere de la o dezordine în modurile de guvernare economic și politic, la o lume organizată, bazată pe legi scrise, bine definite și respectate, o lume preocupată de dezvoltarea economică și morală a întregii societăți, la lumea Imperiului Habsburgic, în care accesul la învățământul mediu și apoi superior reprezenta o deschidere către ascensiunea socială, către o mai bună stare materială și către civilizație. Asta au înțeles curând românii și le-a fost de mare folos. Ce bine ar fi pentru politicienii de azi – și pentru noi toți – dacă ei s-ar putea opri o clipă din jocul lor și, în schimb, s-ar apleca în acea clipă, cu curiozitate, cu interes, dar și cu bună credință asupra acestor documente. Ar mai trebui însă să găsească timp să și reflecteze la ele. Dacă măcar doi dintre ei ar face-o. Ce iluzie! M-am ocupat cu spirit de cercetător, dar și cu dragoste, de o serie de studii demografice, ca și de încercarea de a comenta documentele traduse. M-am documentat, firește, mult. Cunoștințele mele de cultură generală mi-au fost îndreptar, dar nu era suficient. Privirea de ansamblu s-a lărgit. Mi-am format păreri proprii asupra diverselor evenimente. Am scris și câteva studii privind istoria Bucovinei. Toate acestea la un loc analizează însă, din păcate, numai fragmente răzlețe de istorie și demografie a Bucovinei. [...] Este interesant. Recunoașteți că este o lume care are anumite caracteristici – rezultate din amprenta benefică lăsată de Imperiul Austriac asupra educației și mentalității bucovinenilor autohtoni, de la țăran la intelectual – și care se ține la un loc peste generații tocmai prin dăinuirea acestor mentalități. O lume despre care se vorbește și se scrie încă și azi destul de des, dar care nu mai există oficial deloc. [...] Deci Bucovina continuă să existe, deși nu există. Nu cred că undeva mai găsești așa ceva” (p. 41–42, 45).

cu o viziune largă asupra viitorului acesteia, păstrând miraculos – pentru un timp potrivit, chiar violent, cum a fost, din păcate, secolul al XX-lea – soluția afirmării tuturor, prin muncă tenace, disciplină a gândului, respect pentru valori, onestitate, onoare, dreptate, iubire neprefăcută și speranță în necontenită dănuire și afirmare deplină.